



Ob stoletnici Pregljevega rojstva

Marij Pregelj: Portret očeta, olje, 1954

Iz spominov na očeta

Bazilija
Pregelj

Po vojni je oče pričel za kratek čas znova poučevati. Stanje po kapi se mu je sicer malo zboljšalo, vendar ni zmogel. Končno se je upokojil. Nataša je nastopila službo v Tolminu. Ko je prihajala domov, je prinesla s seboj vonj pokrajine Mosta na Soči, vonj Tolminske. Ob njej je oče zaživel v željo, ki jo je že davno zakopal vase kot nekaj, kar mu ne bo nikoli izpolnjeno. Njegovi kraji, Sv. Maver, Slape, Modrejce, Prapretno, Kozlov vrh, Idrijca, Jača, so oživele v sestrinem pripovedovanju sredi našega doma. Kar dišalo je po mladi kopni pomladi, Soča se je predstavljala v svoji neizrekljivi in neopisljivi barvi. Sestrine besede in navdušenje so mi budile vedno večjo radovednost, v očetu pa do kraja odgreble staro hrepenenje po obisku Tolminske. V Natašinih besedah je oživel tudi njegov še živi brat, s katerim oče ni imel, odkar je bila Tolminska odrezana z italijansko mejo od Kranjske, nobenih stikov. Zadregljivo se je nasmihal, ko je sestra vzklikala: »Peter je pa tako tebi podoben, da je kar smešno. Prav tako droban in suhljat, pa še malo manjši kot ti, čeprav v rokah težaški. Trdi, da je tudi on že kakšno pesem zložil. Pa kakšna posrečena hiša, vaša hiša, polovico jo je v bregu in še črno kuhinjo sem videla. Kar videla sem vas, kako ste ždeli, revčki majhni. Tvojega turnca pa ni več, zbombardirano je bilo.« In oče jo je poslušal in poslušal in se čudil, zajezeni Soči in vsemu, kar je bilo spremenjeno. Z Natašo sta bila med nami

kar naenkrat kot dva — Tolminca, ki sta skupaj doživela, česar medve z mamami nisva bili deležni. Kot da sta prišla iz neke čudovite dežele, ki sta jo skupaj odkrila in ne moreta zadržati v sebi svojega doživetja. Vsevpriek so padala imena, pa župnišče, pa spet imena ljudi, ki jih ni bilo več, in prebiranje teh imen, priimkov in ugibanje ali je ta in ta vendarle v sorodu z nekom, ki je bil sopotnik očetovega otroštva. Sestra je prihajala v Ljubljano in se vračala v Tolmin. V tem so se razmere, predvsem prometne, že toliko uredile, da je bilo mogoče tvegati očetovo pot v njegov rojstni kraj. Odločili smo se, da odide na Most na Soči z Natašo. Edina od nas, razen očeta, je poznala te kraje in oče je v njej čutil popolno zavarovanost za svojo betežnost. Prvič je odšel po vseh letih vojne iz Ljubljane. Bil je slaboten, betežen, predvsem pa od bližnjega snidenja s kraji, ki jih toliko let ni več videl, pa tudi z edinim človekom, ki mu je od njegove družine ostal za mejo, v neki posebni napetosti. Noč pred odhodom ni mogel spati. Veselil se je, pa bil hkrati vznemirjen kot otrok. Vse tri smo bile v skrbeh, tudi brat: »Kaj pa če mu bo škodovalo. Končno tudi lepi trenutki in gantotja človeku lahko škodijo,« smo se bale. Pa vendar, ali naj gremo vse tri z njim? Ni bilo mogoče. Tako sta odšla z Natašo sama, za dva, tri dni . . . Nestrpno sva čakali z mamami povratka. In slednjič sta prišla. Oče je stal na pragu kot ožarjen, a strašno utrujen . . . »Kako je bilo? Kako si se počutil?« »Lepo, zdaj grem pa malo leč. Dovolj je bilo,« se je umaknil v sobo in molče gledal predse, ko je legel na zofo. Kot da se še vedno v mislih ločuje. Molčal je in ležal kar dobri dve uri. Šele potem je vstal in prišel k mami, meni in sestri, ki je medtem natančno opisovala, kako je bilo. Kako je gledal in gledal, kako je mislila, da mu je slabo, ko je stopal po klancu in obstal pred domačo, rojstno hišo. Kako sta se z bratom gledala in si resnično bila podobna kot jajce jajcu in se pričela slednjič nerodno in v zadregi drug drugemu smejati. Kako sta se bahala drug pred drugim, pravi Ivanc in Petiček, kot bi ravnokar pritekla kot prava tolminska žlota, poredna in norčava, od nekod. Kako je kar takoj, čeprav je bil od vožnje z vlakom silno utrujen, hotel k sv. Mavru, na župnikov grob in na grob svojih. Pa ni našel razen župnikovega groba. Potem pa na rob hriba. Dolgo, dolgo je gledal zajezeno Sočo in skoraj žal mu je bilo, da je zajezena. Da je bil prej lepši, čeprav bolj divji pogled na sotesko, v dnu katere je šumela Soča. Zlahka je bilo verjeti zgodbo o Krvavcu v dnu globeli. Pa so pravili, da je prav pred kratkim nekdo v Soči utonil. Krvavec v Soči, tudi zajezeni, še vedno ne miruje. In potem je hotel po vsej sili peš v Tolmin. Branila mu je, pa kaj, ko si je tako želel, in sta šla prek Prapretnega, Poljubinja. Saj sta počivala; ob potočku. Seveda spet si je rajco slekel in se hotel umiti v tisti mrzli vodi, pa mu ni pustila. Ubogal jo je, čeprav nerad. Še prehladil naj bi se, saj jo je že tako pošteno skrbelo, če bosta srečno prišla domov. Končno je bilo pa toliko ganljivega. Še njej je šlo na jok. Tisti večer, ko mu je nekaj ljudi zapelo proti večeru in se je kar naenkrat pred njim pojavil neki očanec s hribov, pred seboj je potiskal majhne fantičke, da bi mu pokazal očeta, v rokah pa je ponujal majhno

culico in v njej jabolka in orehe. Tedaj pa bi skoraj oba, oče in sestra, začela jokati. Na vso moč je požirala solze, ko je videla, kako oče drgetaje treplja fantička po rami in se joče, da ne more sploh ničesar spregovoriti. Morala je začeti misliti na smešne stvari, kako se oče postrani kremži, da ni na glas zajokala. Ni hotela biti sentimentalna, pa je bilo res težko ostati vsakdanji. Ves ta plaz besed in pripovedovanja se ji je usipal in končal v nevarnem drhtenju glasu pri zadnjem prizoru. Poslušale smo in ob poslušanju smo zajokale tudi me: »Da mu ne bo škodovalo!« V tistem pa se je oče že pojavil spočit in trden. »Kaj mi bo škodovalo! Bilo je pa dovolj. Videl sem . . . Dovolj je bilo. Zdaj bi pa kaj jedel in popil,« se je postavljal na trdna vsakdanja tla . . . Tako je zadnjikrat videl svojo Tolminsko, svojega brata Petra, svakinjo Avgusto, svoj Most na Soči . . . obiskal jih je pred slovesom.

Še enkrat je šel na pot iz Ljubljane. V juniju leta 1957 smo po vseh vojnih letih prvič zmogli nekaj dni skupnih počitnic na Gorenjskem. Nataša, spet naša iznajdljiva Nataša, je našla primerno gostilno na Gorenjskem, in sicer v Ljubnem pri Brezjah. Sprejeli so nas, čeprav smo bili edini gostje in bi danes gotovo krstili naše gostišče kot »kmečki turizem«. Oče ni nikdar maral pravega letoviščarstva. Poznal je le sprehode, s katerih se je vračal proti večeru domov. Še v letu 1933, ko je moral z mamo zaradi maminega okrevanja po njeni hudi bolezni v Bohinj, je med gosti zdržal le nekaj dni, potem pa dobesedno pobegnil v hribe, na Golico, drugič drugam in se na večer vračal v hotel k mami, ki je posedala in počivala ob jezeru. Tako utesnjen je bil sredi letoviščarskega življenja, da je še mamo pregovarjal, naj gre rajši z njim, in kar ni mogel razumeti, da bi ona že šla, če bi zdržalo njeno srce. Zdaj pa sta bila že oba stara. Oče je imel za seboj svojo sedemdesetletnico. Doživel je tudi svojega prvega in edinega vnuka Vaska, tretjega Vaska v naši družini. Ob njegovem rojstvu je zbezanemu Mariju prvi našel besedo čestitke z lakonskim: »Marij, bravo, čestitam.« Odzval se je Finžgarjevemu ljubeznivemu vabilu, naj napiše za Mohorjev koledar karkoli, vsaj kaj malega, ker je Finžgar »vedel, da mu je duh še živ«. Napisal je svojo Glosko Vaskotu in prejel s hitro pošto veselo Finžgarjevo zahvalo: »Ex ungue leonem . . .« Po dolgem času se je spet pustil fotografirati tako kot v starih kranjskih časih pred odhodom v Ljubljano, v krogu vseh svojih. Kipar Zdenko Kalin, Marijev prijatelj, je pokazal vso svojo kompozicijsko in fotografsko umetnost, ko nas je postavljal pred aparatom in nas zlepa ni bilo mogoče ugnati; smejali smo se, da je bilo res težko napraviti iz naše družine dober posnetek. Odsedel je tudi za Putrihov kiparski portret v ateljeju pod Tivolijem in se srečal z dr. Magajno, ki je Putrihu poziral za mogočno bisto. Drug drugemu sta se smejala in bila vesela, da sta preživela drugo vojno. Sicer pa se je pričel starati.

Danes se ovedam, da je bil oče prvi človek, ki se je pričel v moji bližini starati. Prvi, pri katerem sem videla iz dneva v dan, se dotikala

nekega življenjskega pojava, ki je prihajal tako kot vsa druga obdobja, kot doraščanje. Ko ga je zadela kap, je zbolel. Bolezen mu je nasilno, tako rekoč čez noč, odvzela njegovo »delazmožnost«, moč besede, ga okrnila v gibanju. Ni tožil, temveč se je spoprijel z njo, se navadil živeti s svojo invalidnostjo, kakor ga je že bolela. Trpel je zlasti še, ker mu je vtisnila pečat umskega upada, ki ga pa ni bilo, če ne bi bilo te hitre in čudne utrudljivosti govorice. Po Finžgarjevi iskreni pohvali malih črtic smo ga sem in tja vprašali: »Ali bi lahko še kaj napisal? Spomine?« »Bi, samo preveč me utruji, prehitro. Ne bi zdržal. Za menoj je.« Kako mu je bilo težko, sem razbrala šele iz nekega odgovora pisatelju Mešku, ki mu je pisal. Šele tam sem videla, kako v globini srca, čeprav vdano, trpi zaradi invalidnosti. Pa se mi zdi, da je tedaj večkrat vase vzdihnil Zlatoperjevo besedo iz Zgodb zdravnika Muznika: »Naj bo! Bog že ve, zakaj.«

Še vedno je odhajal na krajše sprehode, na Grad, proti Šišenskemu hribu, pod Golovec. Vračal se je utrujen po uri in pol domov. Tarokiral je sam s seboj, bral in se zanimal za vse, kar je novega prihajalo v knjigarne. Rad je sedel vedno pogosteje Mariju za model. Saj mu ni bilo več žal na prostem prebitega časa. Tako in tako ga je utrujenost pripeljala domov. Bil je takoj pripravljen sedeti tudi v Marijevem družinskem portretu, kamor nas je Marij strnil nekako po parih in na katerem samo skiciran oval nekega obraza v skrajnem levem robu čaka na prihajajočega brata Mirka, ki zaradi preobilice dela kar in kar ni utegnil odsedeti, dokler ni Marij pozabil dokončati družinskega portreta in je bil Mirko voljan sedeti sam. Dostikrat smo se kasneje pogovarjali, da ga bo moral vendarle »vstaviti« v pripravljeni mu oval, a je Marij mimogrede zdrsel že v čisto drugačen način slikanja. Prazen oval je ostal kot znamenje Mirkove velike zaposlenosti in znamenje določenega obdobja družinskega življenja, ko se prične osnovna, matična družina že razhajati.

Ljubenskih junijskih dni smo se vsi štirje močno veselili. Nataša je bila srečna, da ji je spet uspelo vsaj malo osrečiti očeta in mamo. Ko smo na dan prihoda v Ljubno obstali na Posavcu, so me zaskrbele strme stopnice proti Ljubnem, ki so peljale na bližnjico. »Ali boš zmogel?« sem vprašala očeta. Živo se je zagnal v stopnice in me odpodil: »Za mamo se brigajta, jaz bom že zmogel!« Na vrhu pred gostiščem je obstal. Naslonil se je na palico in ostal kot tolikokrat in tolikokrat prej. Zastrmel se je v obzorje. Počival je na palici in gledal. V njegovem obrazu je bilo toliko srečanja, v njegovem molku toliko šepeta. Vrhovi smrek pod njim so šumeli in odgovarjali očetovemu pozdravu.

V tistih dneh ga vidim, kako je hodil, kot vedno, malo pred nami. Z vso slastjo je dobesedno pil s pogledom pokrajino. Res, samo beseda »pil« je ustrezna. V skromni sobici, delila sva jo, sva hitro vstajala in tekla na vrt pred gostiščem. Dočkala sva zajtrk, mamo in Natašo zunaj na vrtu. Potem pa smo hodili, dopoldne in popoldne, enkrat v to smer, drugič v drugo, skozi cvetoče travnike, skozi mladi gozd. Oče ni več hodil tako hitro kot nekdanj. Večkrat je postal, dihal, vdihaval s polnimi pljuči, kot

bi hotel zajeti enkrat za vselej ta gorski svet. Hodil je še vedno prvi, prehiteval nas je, jaz sem, kot vedno, nihala med njim, mamu in sestro. Stekla sem k njemu, ko je čakal na hlodih, in se vračala k mami in Nataši in prenašala ogovore in odgovore sem in tja. Ko je nekega dne počival na hlodih, ga je Nataša nenadoma živo in vedro prijela: »dr. Ivan, ti pa pešaš, da nisi kaj bolan?« »E, kaj, star sem«, je skopo pribil. Brez grenkobe, brez samoprevare, sprijaznjen s tem, da se človek tudi postara, brez zavisti, da se vrstc pomladi druga za drugo brez njega in mimo njega. Samo bil je sredi junija in sredi junijskega dehtivega čudeža.

Pot, pot je bila očetovo življenje. Govorili smo: »Papa je na sprehodu, papa se je vrnil s sprehoda, papa gre že na sprehod.« Čutim in vem: pot je bila njegovo življenje in živeti je pomenilo zanj hoditi, truden biti, počivati, vstati in spet hoditi, hoditi. Počival je na hlodih, naslonjen na palico, prek ramen ogrnjen s sukničem, s svojim svojsko ugnetenim klobukom, da je bil še nov videti oguljen in star. Sedel je, kot ga je Marij videl v portretu in mu sredi sobe mestne stanovanjske hiše utisnil v držo slast prehojene poti.

Večkrat sem ga tedaj v Ljubnem vprašala, kaj premišlja; če je vesel, če mu je lepo. Pa sem ga verjetno bolj motila kot pa vedrila. V odgovor me je le s palico opozoril na obzorja, na cvetočo travo: »Glej!« Morda ni več dosti premišljal, morda je preprosto vedel, da po prehojeni poti počivaš, v siti, izpolnjeni samoti, ki prenese tudi osamelost in ni sama, ne boli... Morda pa mu je v mislih že govorila njegov Obisk pred slovesom, ki sem ga skrbno spravljenega v neki kuverti, s težavo izpisanega z levico, vodeno z ohromelo desnico, odkrila davno po njegovi smrti v miznici pisalne mize.

Ljubno, ljubenska cerkvena, znamenje, stara legenda o zidarju, ki je s kladivom udaril v božjo mater... Spomnil se je Jalna. »Bi ga rad obiskal?« »Saj ne vem, kje je. Ne bi!« Ko smo se vračali, smo ga vprašale: Ali bi še rad ostal, ali ti je žal, da gremo že v Ljubljano?« »Ne, rad grem domov. Dovolj je bilo.« Vedno je bil, in vedno bolj, z malim zadovoljen. Dovolj je bilo.

To je bilo v juniju. V avgustu istega leta pa je neko jutro poklical. Vso noč da ga boli v trebuhu; voda se mu je zaprla. Šla sva na kliniko. Ni hotel z avtom, hotel je — peš. In začela se je zadnja bolezen, bolezen za smrt, skoraj triletno trpljenje, ki mu je vzelo sprehode, ki mu je jemalo, košček za koščkom, še tisto malo življenja.